

NORMAN OHLER

NAZISTII ȘI DROGURILE

Senzații tari în al Treilea Reich

Traducere din limba germană de Irina Cristescu

Prefață de Marian Voicu

Postfață de Hans Mommsen

CORINT
BOOKS

—2020—

Prefață

Despre al Treilea Reich și despre Adolf Hitler s-a scris enorm. Ce ar mai fi de adăugat? Ce ar mai putea fi descoperit? Și totuși, iată că Norman Ohler vine cu întrebări noi: A fost, oare, Germania nazistă mobilizată pe scară largă cu ajutorul drogurilor? Se dopau, oare, trupele, prin ordin al Wehrmachtului, de la soldat până la general? Era Hitler dependent de droguri?

Răspunsul autorului este, de fiecare dată, un tranșant: „Da!” Și, pentru a-și susține teza, Ohler documentează momentele principale ale războiului: drogurile au fost esențiale în anihilarea Cehoslovaciei, în invadarea Poloniei, Franței, Uniunii Sovietice, în atacurile aeriene asupra Angliei. Cât despre Hitler, acesta a fost singurul șef de stat care a luat săptămânal între 120 și 150 de pastile și între 8 și 10 injecții medicamentoase, devenind un adevărat *super-junkie**. Informațiile pe care le aduce Ohler sunt inedite, bazându-se pe documente din arhivele germane și americane și pe discuțiile cu martori și istorici militari.

Lectura trebuie însoțită însă de scepticism și autorul ne previne din capul locului că perspectiva sa este una neconvențională, deformată, speranța sa fiind ca, „datorită distorsiunilor, unele lucruri să apară mai clar”. În plus, procedând ca orice

* „Super-drogat” (engl. în original) (n. red.).

jurnalist cinstit, el îi citează pe toți istoricii care au documentat perioada, precum și pe cei mai reputați biografi ai dictatorului nazist care au fost circumspecți în ceea ce privește consumul de droguri al lui Adolf Hitler.

Abia apoi aduce argumentele în favoarea tezei sale: extrase din arhive, detalii care punctează momentele decisive ale celui de-al Doilea Război Mondial.

A fost, așadar, posibil ca sute de mii, poate chiar milioane, de soldați germani să se fi aflat sub influența metamfetaminei atunci când își croiau calea victorioși prin Europa? Să fi avut acest drog o influență asupra evoluției celui de-al Doilea Război Mondial? „Medicamentul” distribuit armatei germane era Pervitinul, a cărui substanță activă, metamfetamina, este astăzi ilegală în întreaga lume (deși există circa 100 000 000 de consumatori, după cum estimează autorul).

Opiaceele erau una dintre specialitățile Germaniei interbelice, devenită cel mai mare exportator de morfină, cocaină și heroină. Chimistii germani descoperiseră nu numai aspirina, ci și morfina, precum și primul drog sintetic din lume, heroina.

Cel mai popular stimulent al vremii avea să fie însă Pervitinul, metaforic numit „național-socialismul sub formă de pilulă”. Era prima metamfetamină germană, care avea să fie distribuită în întreaga societate, promițând redescoperirea bucuriei de a trăi, alinarea durerii, redobândirea proșperității și căpătarea unei stări generale excepționale. (Pervitinul avea să devină popular în întreaga Europa ocupată de naziști, inclusiv în România.)

Deși consumul de droguri era condamnat în mod oficial, fiind considerat o „molimă străină”, iar prezervarea capitalul genetic arian fusese declarată obligația de căpătâi a oricărui cetățean german, dependenții fiind internați în lagăre de concentrare, Pervitinul a ajuns să fie nelipsit din ranița soldaților și

a generalilor, armata germană fiind prima din lume care a pariat pe beneficiile utilizării unui drog sintetic în timpul campaniilor (Wehrmachtul comandase înainte de începutul războiului o cantitate uriașă, 35 000 000 de bucăți). Pervitinul îi ținea pe soldați treji, capabili să se concentreze, ușor euforici, făcându-i, totodată, să uite de foame și de sete.

Ohler susține că *Blitzkrieg*-ul – atacarea Franței prin munții Ardeni cu diviziile de panzere – a dat rezultatele pe care le cunoaștem, pur și simplu, datorită utilizării metamfetaminei. În mai puțin de o sută de ore, germanii au reușit să cucerască mai mult teritoriu decât în toți cei patru ani ai Primului Război Mondial. Comandanții germani Guderian și Rommel, „euforici” și „posedați”, avansau atât de repede, încât nici măcar ordinele de a stabili frontul nu îi prindeau din urmă. Performanțele de marș erau „fantastice”. Înaintarea avea să fie atât de rapidă, încât nici măcar Înaltul Comandament german și nici cel francez nu aveau să dea crezare datelor sosite din prima linie. Și astfel, afirmă autorul, Pervitinul ar fi creat „mitul Wehrmachtului invincibil”.

Cel mai important document (desecretizat abia în urmă cu câțiva ani) pe care îl citează Ohler este jurnalul medicului personal al lui Hitler, Theodor Morell, care a fost investigat doar în mod superficial de serviciile de informații americane după război. Morell a fost, din 1936 până în 1945, singura persoană care l-a văzut pe Hitler (aproape) în fiecare zi. El avea să îi administreze, la început, un cocktail de vitamine, trecând apoi la droguri din ce în ce mai puternice. Medicul a știut să se facă de neînlocuit; a știut (ca un adevărat dealer) să îl facă dependent de el pe Hitler („Pacientul A” din jurnalul său) și a știut să alunge toate suspiciunile și acuzațiile medicilor din anturajul dictatorului, ale SS-ului și Gestapoului.

Deși Hitler este considerat cel mai mare psihopat din toate timpurile, deși există chiar și o disciplină psihiatrică numită „patopsihologia (psihologia patologică a) lui Adolf Hitler”, Ohler se întreabă dacă nu cumva este posibil să existe un con de umbră, un subiect omis de lucrările de specialitate despre dictator de până acum: dependența de droguri a fűhrerului.

Din august 1941 și până în aprilie 1945, Morell și-a tratat pacientul aproape în fiecare zi, existând însemnări pentru 885 dintre cele 1 349 de zile, de 1 100 de ori fiind notate medicamentele administrate, la care s-au adăugat 800 de injecții, aproximativ una pe zi. Acestea dictau programul zilei, cocktailul ajungând să conțină peste 80 de substanțe diferite, de la hormoni și steroizi la Eukodal și cocaină.

Ohler arată că două treimi dintre cei care consumă metamfetamină încep să manifeste psihoze după trei ani de utilizare excesivă. El îi citează pe medicii militari de pe Frontul de Est, care consemnaseră apariția „efectelor de psihoză în masă în ultimele luni de război” și a nevoii de mărire „permanentă a dozelor pentru a mai obține, cât de cât, o reacție”. Din momentul în care Pervitinul nu a mai ajutat nici pe Frontul de Est, nici pe cel din Vest, Hitler s-a prăbușit psihic, izolându-se „tot mai mult de realitate [...], refugiindu-se, într-un mod hotărât, în lumea fanteziei”.

Până în ultima clipă, naziștii și-au pus speranțele nu numai într-o armă secretă, ci și în droguri miraculoase. Unele aveau să fie testate pe deținuții din lagărele de concentrare, căutându-se metode chimice de suspendare a voinței individuale. (Iar cercetările aveau să fie continuate în SUA, prin dezvoltarea programului secret *MK-Ultra*, de „kontrol” al minții).

Pentru Morell, războiul a fost o oportunitate uriașă de afaceri, cea mai stranie fiind cea a terapiei cu hormoni, produși

din organele animalelor sacrificate în Ucraina, în special a ficatului, iar „A” avea să fie pacientul cel mai important. Morell avea să devină într-atât de influent, încât obținea certificarea medicamentelor pe care le producea în întregul Reich, sub pretextul că acestea fuseseră testate la cartierul general, inclusiv pe fűhrer. Hitler devenise cobaiul cel mai important, cu rezultate catastrofale: „un adevărat dezastru din punct de vedere al autoimunității”, consideră Ohler.

Din 1943, Hitler avea să devină dependent de droguri puternice: Eukodal, apoi cocaină și morfină, devenind un „un politoxicoman notoriu, care consuma zeci de substanțe diferite în fiecare săptămână” și care și-a trăit ultimii ani ai vieții în bucărele sale, rupt de realitate, în timp ce i se administrau cocaină și Eukodal, un amestec care azi s-ar numi *speedball*. La final, Hitler arăta ca un toxicoman oarecare, o făptură „gărbovită, cu chipul gălbejit și buhăit, prăbușit pe scaunul său, care își ascundea pe cât putea, cu mâinile sale tremurătoare, brațul stâng care i se zbătea puternic”, după cum îl descria unul dintre generalii săi, Hasso von Manteuffel. Avea atacuri de paranoia și de panică, migrene îngrozitoare, își înțepa pielea îngălbenită cu o pensetă din aur pentru a elimina bacterii imaginare, gâfâia permanent, era agitat și tremura din cap și până în picioare, mesteca în gol. Acesta era omul care credea că germanii nu se ridicaseră la înălțimea geniului său și că, în consecință, meritau să moară (ordinul său final, „Nero”, cerea o pustiire completă a Germaniei).

Ultimele victime ale războiului și drogurilor naziste au fost adolescenții din *Hitlerjugend*, care aveau să fie urcați în torpiloarele nituite în grabă și trimiși în misiuni sinucigașe, după ce ingurgitaseră pastilele, fiind apoi, la rândul lor, „înghițiți de mare precum puii de pisică aruncați în râu”.

Poate un singur om să genereze un astfel de cataclism uriaș? Poate fi o personalitate într-atât de puternică, încât să determine un astfel de vortex al istoriei? Ohler nu îi oferă circumstanțe atenuante lui Hitler și nici nu îi disculpă pe cei din anturajul său. Ei nu au ucis „dintr-o încețoșare a minții”. Dependența de opiacee a lui Adolf Hitler nu a făcut decât să cimenteze o inimă împietrită, înmormântând-o într-un buncăr al morții.

MARIAN VOICU

II

Sieg high!* – Blitzkrieg-ul, un război pe metamfetamine (1939–1941)

„Muzica îmi este uneori o mare consolare (să nu uităm însă nici de Pervitin, care face o treabă grozavă, mai ales după nopțile în care sună alarma).”⁶⁶

Heinrich Böll

Cel care le-a scris aceste cuvinte de pe front părinților săi avea să devină mai târziu laureat al Premiului Nobel pentru literatură, deși nu a reușit să renunțe nici după război, pe când lucra exclusiv ca scriitor, la „serviciile minunate” oferite de metamfetamină. El a căpătat această dependență pe când era soldat – în încercarea de a se menține alert și pentru a face față stresului cauzat de război: „Țineți minte, vă rog, să îmi trimiteți Pervitin cu prima ocazie, cel mai bine într-un plic. Poate să plătească tata pentru el, în schimbul pariului pierdut”⁶⁷, scria Böll într-o altă scrisoare trimisă de pe câmpul de luptă.

* Joc de cuvinte intraductibil, care se bazează pe salutul nazist *Sieg Heil!* (germ., „Trăiască victoria!”) și pe sensul argotic al adjectivului *high* (engl., „drogat”), traducându-se, aproximativ: „Victorie drogată!” (n. red.).

Heinrich Böll vorbește despre Pervitin într-un mod extraordinar de firesc, ceea ce ne face să concluzionăm că era obișnuit cu efectele acestuia, dar nu și cu pericolele pe care le ascundea:

Ce fericit aș fi dacă săptămâna viitoare ar trece la fel de repede precum cea din urmă! Să îmi mai trimiteti, când puteți, niște Pervitin; mă ajută cât tot stau de planton; și poate și niște untură, dacă se poate, să am în ce prăji cartofii!⁶⁸

Menționarea, pe cât de lapidară, pe atât de frecventă a stimulentului dovedește că și familia sa era la curent cu acesta, necondamnând deloc consumul:

Dragi părinți, frați și surori! Am acum timp destul și mai ales liniște suficientă să vă scriu. Bineînțeles că sunt obosit mort, pentru că ieri-noapte nu am dormit decât două ore, și nici noaptea asta nu o să reușesc să dorm mai mult de trei, dar ce să-i faci, trebuie să stau treaz. Pervitinul ar trebui să își facă efectul în curând, ceea ce mă va ajuta să scap de oboseală. Afară luna strălucește neobișnuit de puternic, este senin și foarte frig.⁶⁹

Pentru Böll, somnul pare a fi întotdeauna cel mai mare adversar:

Sunt mort de oboseală și o să închei acum. Trimiteti-mi, dacă puteți, cât de repede, niște Pervitin și țigări Hillhall sau Kamil!⁷⁰

Iar într-un alt loc:

Serviciul este dur, trebuie să mă înțelegeți dacă nu vă voi mai scrie decât o dată la două-patru zile. Azi vă voi scrie doar pentru a vă cere Pervitin!⁷¹

habriș, den 9.4.39,
7 III. 9.39

Liebe Eltern und Geschwister!

Eure beiden Briefe und Vaters Karte habe
ich heute erhalten. Recht herzliche Grüße
dafür. Ich bin immer sehr froh, wenn ich
von zu Hause etwas höre. Besuche habe
vorläufig keinen Sinn, den ich kommen
aus der Kaserne nicht raus (wahrscheinlich
sich die erste wie vorher) und Zivilisten
Dünker natürlich nicht ~~reine~~ rein. Ich
würde aber auch - vielleicht das recht -
keinen Besuch hier empfangen, denn
dann man einmal würde die Aufnahme
der Heimat geglaubt hat, würde ich
und so habe ich mich schon gut gefühlt.
Der Dienst ist okay, und ich muß ver-
bleiben, denn ich spalte mich um alle 7-8
Tage ab. Heute werde ich Hauptab-
teil in

Pervitin!

Ich habe eine ich antwortete, mit
ich verneigen und in anderen Worten
hant, der sind natürlich sein

Una dintre multele scrisori în care viitorul laureat al Premiului Nobel pentru literatură vorbește despre Pervitin: „Azi vă voi scrie doar pentru a vă cere Pervitin!”

Să fi reprezentat, oare, Heinrich Böll un caz singular? Sau se ajunsese deja, și în rândul armatei, la fel ca în cel al populației civile, la o utilizare excesivă în masă? Era posibil, cumva, ca sute de mii – ba poate chiar milioane – de soldați germani să se fi aflat sub influența metamfetaminei în timp ce își croiau drum victorioși prin Europa? Să fi avut acest drog (care promițea creșterea nivelului de energie) o influență asupra evoluției celui de-al Doilea Război Mondial? Pentru a afla răspunsuri, trebuie să începem o călătorie prin străfundurile arhivelor.

Strângerea probelor în Arhiva Federală Militară din Freiburg (Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg)

La Freiburg im Breisgau, în spatele unui gard din sârmă ghimpată, păzită de un portar cu un puternic accent saxon, se află Arhiva Militară de pe lângă Arhivele Federale Germane (Bundesarchiv-Militärarchiv). Cine vrea să studieze aici trebuie să treacă prin niște porți de oțel automate, ajungând mai apoi în spațiile de lucru, ale căror ferestre se întunecă automat cu ajutorul unor jaluzele cu lamele, dacă soarele strălucește prea tare. Computerul oferă acces la conținutul unor depozite înșesate de documente păstrate în bibliorafturi. Milioane de morți au lăsat în urma lor milioane de dosare. Aici se poate studia toată tragedia războaielor germane.

Cel puțin, în mod teoretic! Pentru că s-au strâns atât de multe documente, încât nu este deloc ușor să recunoști ce îți trebuie, să identifici informațiile valoroase în adevăratul munte de date, în aceste *big data* în care scotocesc ca într-un birocratic car cu fân după un biet ac.

Cuvintele-cheie după care se pot face căutări în calculatoare nu lămuresc decât prea puține aspecte dintr-un dosar. Ceea ce îngreunează și mai mult lucrurile este că aceste cuvinte-cheie

au fost stabilite cu decenii în urmă, când domeniile de studiu erau diferite. Bunăoară, în perioada postbelică, informațiile din domeniul istoriei medicinei erau considerate mai puțin importante decât astăzi. De asemenea, impresiile subiective ori dispozițiile unei persoane păleau în fața narațiunilor oficiale.

Așadar, accesul la trecut, fie el și facilitat de cele mai noi tehnologii, se sprijină pe o înțelegere perimată a istoriei.

Armata germană a descoperit un drog german

Carierea metamfetaminei în cadrul Wehrmachtului este legată, în mod indisolubil, de un medic militar cu alură ascetică, față prelungă și ochi căprui, care par să scruteze intens privitorul în puținele fotografii care ni s-au păstrat cu el. Profesorul universitar și doctorul în medicină Otto F. Ranke avea doar 38 de ani când a devenit directorul Institutului de Fiziologie Generală și Militară (Institut für Allgemeine und Wehrphysiologie) – o poziție-cheie, după cum avea să se dovedească, deși în epocă nimeni nu bănuia acest lucru.

Pe atunci, fiziologia reprezenta doar o disciplină marginală a medicinei. Ea tratează interacțiunea dintre procesele fizice și biochimice de la nivelul celulelor, țesuturilor și organelor – un soi de abordare holistică și generalistă care ne ajută să înțelegem cum funcționează un organism. Fiziologia militară, la rândul ei, se ocupă de activitățile speciale ale soldaților – cu scopul de a optimiza, din punct de vedere medical, performanțele unei armate și de a evita daunele produse asupra sănătății militarilor din cauza suprasolicitării ori din cauza unor influențe exterioare.

Într-o epocă în care armata abia începuse să se transforme într-o organizație modernă, iar soldații erau numiți încă „motoare însuflețite”⁷², misiunea lui Ranke era să îi ferească de „uzură” – adică de incapacitatea de a-și exercita sarcinile de

serviciu. El trebuia „să ungă” toate piesele componente, astfel încât mașinăria să meargă în mod optim, fiind un soi de „antrenor personal” pentru Wehrmacht, dar și un inventator de *gadget*-uri. De-a lungul anilor, Ranke a inventat tot soiul de dispozitive – a se vedea, de exemplu, binoclul care deconspira veredele artificial (al echipamentelor de camuflaj, de exemplu, în pădure), noii ochelari de protecție pentru motocicliști, căștile antiglonț și, totodată, permeabile la transpirație pentru cei din *Afrikakorps* (forța expediționară germană din Africa) sau microfoanele care îmbunătățeau captarea direcțională a sunetelor.

Institutul de Fiziologie Generală și Militară al lui Ranke era un departament al Academiei Medicale Militare (Militärärztlichen Akademie, MA) al cărei sediu se afla în Berlin, pe Invalidenstrasse, într-o clădire măreață, construită în stil neobaroc, în care funcționează, în prezent, Ministerul Federal al Economiei și Energiei (Bundesministerium für Wirtschaft und Energie). Sub acoperișul intrării principale era scris cu litere aurite și frumos arcuite: *Scientiae – Humanitati – Patriae* („Științei – Umanității – Patriei”). Între 1934 și 1945, aici erau formați ofițerii sanitari ai armatei. Această instituție de elită de inspirație prusacă adăpostea cea mai mare bibliotecă de științe medicale din întreaga Europă, deținea o extraordinară colecție de dispozitive medicale în clădirea-laborator cu două etaje (care era dotată cu cele mai moderne instrumente) și dispunea de mai multe auditorii, săli de lectură, aule și spații de conferințe, precum și de o sală de onoare unde se aflau busturile lui Virchow, von Helmholtz, von Behring și ale altor medici și cercetători care, după cum se spunea, aduseseră servicii nemuritoare științei. Complexul mai era dotat cu cele mai moderne săli de sport și cu bazine de înot, precum și cu un cămin cu cinci etaje și camere duble confortabile pentru uzul celor 800 de studenți, numiți și *Pfeifhähne*, „pepinierii”, un malapropism

berlinez al cuvântului *pépin*, derivat din Pépinière, așa cum se numea școala pentru medici militari de pe timpul regilor prusaci, care dăduse naștere elitei științelor medicale din secolul al XIX-lea. Studenții Academiei Medicale Militare purtau, așadar, cu mândrie pe uniformele lor și însemnele caracteristice, vulturul imperial și svastica nazistă. Complexul mai adăpostea și grajduri cu 90 de cai, mai multe piste de curse, grajduri destinate cailor bolnavi – toate deservite de ofițeri veterinari și de fierari proprii.

În marea aripă care închidea curtea interioară se aflau departamentele științifice: Institutul de Farmacologie și Toxicologie Militară (Institut für Pharmakologie und Wehrtoxikologie), Laboratorul pentru Conservarea Serurilor (Laboratorium für Serumkonservierung), Institutul de Cercetare Aeronautică (Luftfahrtmedizinische Forschungsinstitut) condus de profesorul universitar Hubertus Strughold (care a contribuit enorm, după terminarea războiului, alături de Wernher von Braun, la dezvoltarea programului spațial al SUA), precum și Institutul de Fiziologie Generală și Miliară al lui Otto Ranke, care includea, în 1938, doar un singur medic asistent, trei practicanți și câțiva civili, însărcinați cu treburile administrative. Ranke era însă un om ambițios, care plănuia să își dezvolte instituția foarte repede. În acest sens, se baza pe un lucru pe care îl descoperise în folosul Wehrmachtului – o mică moleculă care avea să facă o carieră fulminantă.

De la pâinea de seară la *brainfood*, „hrana pentru creier”

În calitatea sa de fiziolog militar șef al celui de-al Treilea Reich, Ranke își dădea prea bine seama care era inamicul principal al Germaniei: nu rușii de la Răsărit și nici francezii sau englezii de la Apus.

Cuprins

<i>Prefață</i> de Marian Voicu.	5
<i>Prospect (în loc de cuvânt-înainte)</i>	13
Tabloul clinic	13
Despre diagnostic	14
Eficacitatea produsului	15
Riscuri la administrarea lecturii	16
Reacții adverse posibile.	16
Cum se păstrează această carte	17
I. <i>Metamfetamina, un drog popular (1933–1938)</i>	19
<i>Breaking Bad</i> : laboratorul de droguri din capitala Reichului	20
Un preludiu din secolul al XIX-lea: proto-drogul.	24
Germania – patria drogurilor	28
Narcoticii ani 1920.	31
Schimbarea puterii și schimbarea substanțelor.	36
Politica antidrog ca politică antisemită.	42
Medicul vedetelor de pe Kurfürstendamm	45
Un cocktail injectabil pentru Pacientul A	50
Drogul poporului în trupul poporului.	54

II. Sieg high! – Blitzkrieg-ul, un război pe metamfetamine (1939–1941)	69
Strângerea probelor în Arhiva Federală Militară din Freiburg (Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg) . . .	72
Armata germană a descoperit un drog german.	73
De la pâinea de seară la <i>brainfood</i> , „hrana pentru creier”	75
Roboții.	80
<i>Burn-out</i>	84
Timpuri moderne	98
Timpul înseamnă război.	101
„Puneți mâna la treabă!”	103
Timpul e metamfetamină.	108
„Vulpea de cristal”	111
Hitler nu reușește totuși să înțeleagă <i>Blitzkrieg</i> -ul	114
Ordinul de oprire de la Dunkerque – o interpretare farmacologică.	118
Dealerul Wehrmachtului	123
Război și vitamine.	130
<i>Flying high</i>	133
Pe placul străinătății	142
III. <i>High hitler și medicul său personal</i> (1941–1944).	147
Vizită pe teren la National Archives, Washington, D.C.	151
Mentalitatea de buncăr	155
Frenezia Estului	167
Un fost ofițer sanitar povestește.	170
Planeta Werwolf.	173

Abatorul Ucraina	181
„X” și pierderea contactului cu realitatea	190
Tratamentul cu Eukodal	196
Serviciile secrete, o piață de desfacere a drogurilor	203
Pacientul B	204
Atentatul eșuat din 20 iulie 1944 și consecințele sale farmacologice.	214
În sfârșit, cocaină!	218
<i>Speedball</i>	224
Războiul medicilor	228
Calea spre autonimicire	238
Super-buncărul	240
Fermoarul	245
Chestiunea vinovăției	249
 IV. <i>Excese târzii – sânge și droguri (1944–1945)</i>	 253
Vizită pe teren: Academia Medicală a Bundeswehrului (Sanitätsakademie der Bundeswehr) de la München . . .	255
În căutarea drogului-minune.	258
Deplasare în interes de serviciu într-un lagăr de concentrare	266
„Patrula pilulelor”	269
Adevăratul <i>Untergang</i>	272
Spălarea pe creier.	277
<i>Drogendämmerung</i>	280
<i>Last exit: Führerbunker</i>	286
Concedierea	295
Otrava finală.	296

Implozia lui Morell	299
Senzații tari, vechi de o mie de ani	300
<i>Mulțumiri</i>	303
<i>Note</i>	305
<i>Bibliografie</i>	349
<i>Postfață – Național-socialismul și pierderea realității politice de Hans Mommsen</i>	367
<i>Index</i>	369